

Nadszedł czas zmian

Wspólna Polityka Rolna powinna służyć ludziom i przyrodzie

© PIXABAY

Stanowisko polskich organizacji ekologicznych i społecznych na temat przyszłości Wspólnej Polityki Rolnej po 2020 roku streszczenie

Rolnictwo jest ściśle związane z przyrodą i człowiekiem. Prowadzone jest w oparciu o zdrowe zasoby naturalne i usługi ekosystemowe, które są źródłem utrzymania rolników oraz dobrobytu społeczeństwa. Jednocześnie, niezrównoważone praktyki rolnicze są istotnym czynnikiem utraty różnorodności biologicznej oraz degradacji środowiska. Ponadto sposób produkcji żywności wpływa na zdrowie obywateli. Konieczna jest zmiana w kierunku prawdziwie zrównoważonej produkcji żywności i rolnictwa, które służą ludziom i przyrodzie.

Zrównoważone rolnictwo jest kluczem do produkcji żywności w ramach zdolności produkcyjnych naszej planety, przy jednoczesnym zachowaniu podstawowych usług ekosystemowych, z których

korzysta, takich jak żyzna gleba, dostęp do czystej wody oraz obecność owadów zapylających. Te usługi ekosystemowe są niezbędne do uzyskania wysokiej jakości żywności i stanowią podstawę rozwoju silnej gospodarki obszarów wiejskich i lokalnych społeczności. Godziwe rynki zbytu i łańcuchy dostaw wraz ze zreformowaną polityką rolną są konieczne dla utrzymania bardziej zrównoważonych praktyk rolniczych oraz atrakcyjnej i obiecującej przyszłości dla rolników.

Aktualna polityka rolna wspiera rolnictwo intensywne, wzmógł presję na przyrodę i nadmiernie wykorzystanie zasobów naturalnych, które są podstawą rolnictwa. Wielkoobszarowe industrialne rolnictwo prowadzi do wyniszczania gleb

i ubożenia różnorodności biologicznej, jest nieprzyjemne dla klimatu a ponadto jest źródłem wyludniania się wsi i dezintegracji społeczności wiejskich.

Obecnie około 80% nakładów wykorzystanych na dopłaty bezpośrednie trafia do 20% rolników w UE. Konieczna jest reforma WPR w celu spełnienia potrzeb rolników i społeczeństwa, ochrony naszej planety i zapewnienia zrównoważonej produkcji żywności w przyszłości.

Należy wzmocnić wdrożenie zasady „zanieczyszczający płaci” oraz przeznaczyć pieniądze publiczne na zapewnienie dóbr i usług publicznych, jakim jest życie w zdrowym środowisku i dostęp do zdrowej i wysokiej jakości żywności.

Postulaty w zakresie zmian w WPR po roku 2020

1. Ukierunkowane założenia programowe jako podstawa polityki rolnej

Ukierunkowane założenia programowe muszą stanowić podstawę zreformowanej WPR. Muszą jasno określać cel każdej dopłaty lub działania politycznego. Wyniki tych działań powinny być mierzalne i wymierne względem określonych punktów odniesienia. Cele tych założeń powinny zawierać cele UE w odniesieniu do środowiska naturalnego, klimatu oraz ekologicznych i społeczno-ekonomicznych potrzeb obszarów wiejskich, jak również brać pod uwagę wpływ produkcji żywności rolnictwa na obszary pozaeuropejskie. Trzon polityki rolnej powinien zostać zmieniony z obecnie stosowanego dotowania na system wynagradzający zapewnianie dóbr i usług publicznych i wspierający przejście do zrównoważonego rolnictwa. Alternatywny system umożli-

wiający prowadzenie zrównoważonych praktyk powinien opierać się o proste zasady rolno-środowiskowe, które wspierają i udoskonalają usługi ekosystemowe dla rolnictwa, takie jak utrzymanie i podnoszenie żyzności gleby, dostępność i retencja wody, ochrona owadów zapylających. Nowy system pozwoliłby przejść do produkcji żywności wysokiej jakości, z poszanowaniem dobrostanu zwierząt i niepowodującej zanieczyszczenia wód, gleb i powietrza. W rezultacie nowy system prowadziłby do poszanowania żywności, która jest największym dobrem dla człowieka, poszanowania pracy rolnika i dbałości o nasze otoczenie i świat

2. Spójność z innymi politykami UE, politykami globalnymi oraz poszerzenie struktury zarządzania

WPR musi być spójna z innymi politykami

europejskimi. Należy zwiększyć synergię z funduszami strukturalnymi i funduszami spójności w celu zapewnienia utrzymania obszarów wiejskich. Polityka rolna musi przyczynić się do pełnego wdrożenia i egzekwowania prawa w zakresie różnorodności biologicznej, zdrowia i środowiska, w tym Dyrektywy Ptasiej, Siedliskowej, Ramowej Dyrektywy Wodnej, Dyrektywy Azotanowej, Dyrektywy Ramowej w sprawie Strategii Morskiej, Dyrektywy ramowej dotyczącej zrównoważonego stosowania pestycydów, Dyrektywy w sprawie krajowych poziomów emisji. To kluczowe prawodawstwo musi zostać lepiej zintegrowane z WPR w celu zapobiegania dotacjom o niepożądanych skutkach. Ze względu na powiązania pomiędzy rolnictwem a innymi dziedzinami, zarządzanie polityką rolną powinno obejmować szerszą reprezentację interesariuszy, również spoza rolnictwa.

Stanowisko polskich organizacji ekologicznych i społecznych na temat przyszłości Wspólnej Polityki Rolnej po 2020 roku

Rolnictwo jest ściśle związane z przyrodą i człowiekiem. Prowadzone jest w oparciu o zdrowe zasoby naturalne i usługi ekosystemowe, które są źródłem utrzymania rolników oraz dobrobytu społeczeństwa. Jednocześnie, niezrównoważone praktyki rolnicze są istotnym czynnikiem utraty różnorodności biologicznej oraz degradacji środowiska. Konieczna jest zmiana w kierunku prawdziwie zrównoważonej produkcji żywności i rolnictwa, które służą ludziom i przyrodzie.

Czas najwyższy, aby dostrzec, że rolnictwo produkuje przede wszystkim żywność, od której zależy zdrowie obywateli. Wzrost zachorowań na choroby cywilizacyjne, takie jak alergie, cukrzyca, nowotwory może być powiązany również ze sposobem uprawy i używanymi środkami ochrony roślin i produktami biobójczymi. Kontrowersyjne techniki rolnicze, takie jak desykacja roślin przed zbiorem z użyciem środków chemicznych (najczęściej herbicydów zawierających glifosat), mimo, że skuteczne z punktu widzenia efektywności produkcji rolnej, mogą pozostawiać w produktach rolnych ślady szkodliwych dla zdrowia substancji¹. Negocjacje handlowe między UE a USA (TTIP) a potem Kanadą (CETA) pokazały, że handel produktami rolnymi i żywnością budzi ogromne emocje w społeczeństwie, zarówno z powodu

1 <http://www.zer.waw.pl/api/files/view/186175.pdf>

potencjalnych zagrożeń nierówną konkurencją dla europejskich rolników, ale też ze względu na obawę konsumentów o bezpieczeństwo żywności. To tylko kilka argumentów pokazujących, że czas najwyższy, aby Wspólna Polityka Rolna (WPR) stała się Wspólną Polityką Rolnictwa i Żywności, biorąc pod uwagę kompleksowo kwestie żywienia obywateli Unii Europejskiej.

Kształt WPR ma ogromny wpływ nie tylko na zdrowie ludzi, lecz też na stan otaczającego nas środowiska. Obecna polityka rolna przekłada się bezpośrednio na stan zanieczyszczenia wód przez biogeny i poziom eutrofizacji a nawet powstawanie pustyni tlenowych w Morzu Bałtyckim². Wpływa więc nie tylko na stan różnorodności biologicznej obszarów wiejskich, ale

2 <http://www.balticnest.org/balticnest/activities/news/news/deadzoneshaveincreasedbymorethan10foldinthelastcentury.5.3186f824143d05551ad52e7.html>

też na inne obszary, jak też na jakość gleb, powietrza, wody a nawet na klimat.

Obecnie ponad 70% emisji wszystkich gazów cieplarnianych jest związanych z procesem żywienia ludzi³, 50% biogenów wpływających do Bałtyku pochodzi z rolnictwa⁴ a ptaki krajoobrazu rolniczego są najbardziej zagrożoną grupą ptaków w Europie – w ciągu ostatnich 30 lat ich populacja zmniejszyła się o prawie 50%⁵. Tylko zintegrowana polityka może wprowadzić odpowiednie zmiany.

Przyszedł czas, aby dostrzec, że WPR nie powinna dotyczyć pojedynczych rolników ale powinna koncentrować się na całych społecznościach obszarów wiejskich, doceniając realizowane przez nie dodatkowe usługi ekologiczne

3 https://www.wnf.nl/custom/LPR_2016_fullreport/
4 <http://www.helcom.fi/action-areas/agriculture>
5 <https://otop.org.pl/2017/02/09/najwyzszy-czas-zywnosc-rolnictwo-przyjazne-przyrodzie/>

© PIXABAY

ne i społeczne, wspierając wszelkie, znane jak i nowatorskie, inicjatywy współpracy producentów rolnych, współzarządzania przez społeczność wrażliwymi dobrami wspólnymi, skracania dróg żywności od producenta do konsumenta poprzez różne formy sprzedaży bezpośredniej, w tym kooperatyw spożywczych, budowania lokalnej produkcji, przetwórstwa i dystrybucji żywności. WPR musi stawiać sobie cele zgodne z ideą zrównoważonego rozwoju, poszukiwać suwerenności żywieniowej, wspierać rozwój rolnictwa ekologicznego, w tym stosowania tradycyjnych praktyk produkcyjnych agroekologii oraz wszelkich inicjatyw wspierających żywotność społeczności wiejskich. Aby społeczności wiejskie były liczne i żywotne, konieczne jest wspieranie małych i średnich gospodarstw, zapewniając im warunki do tworzenia lokalnych, nawet sezonowych, miejsc pracy, możliwości produkcji i sprzedaży produktów z własnego przetwórstwa, możliwości przyjmowania turystów, produkcji własnej energii ze źródeł odnawialnych i rozwoju wszelkich form aktywności integrujących społeczności i zapewniających rodzinom rolników godne życie

w zintegrowanych społecznościach. Społeczności wiejskie muszą mieć także poczucie sprawczości i mieć możliwość współdecydowania o ich losie, również w tych aspektach, które są determinowane na poziomie instytucji unijnych. Dlatego Wspólna Polityka Rolna powinna być także polityką obszarów wiejskich.

Konieczna jest więc strategiczna wizja przyszłości rolnictwa i rolników, obszarów wiejskich i systemu żywienia Europejczyków, czyli Wspólna Polityka Rolna, Obszarów Wiejskich i Żywności. Taka polityka wpisywałaby się w Agendę Narodów Zjednoczonych dla Zrównoważonego Rozwoju 2030 i byłaby zgodna z tzw. "szóstym scenariuszem" rozwoju Unii Europejskiej, nakreślonym i popartym przez liczne europejskie organizacje pozarządowe⁶.

Institucje UE oraz rządy krajów członkowskich powinny zmierzyć się w sposób odpowiedzialny z problemami środowiskowymi oraz społecznymi i spełnić wymagania przepisów krajowych, europejskich i międzynarodowych, takich jak Agenda 2030

⁶ http://www.ifoam-eu.org/sites/default/files/ngo_policy_6th_scenario_position_20170620.pdf

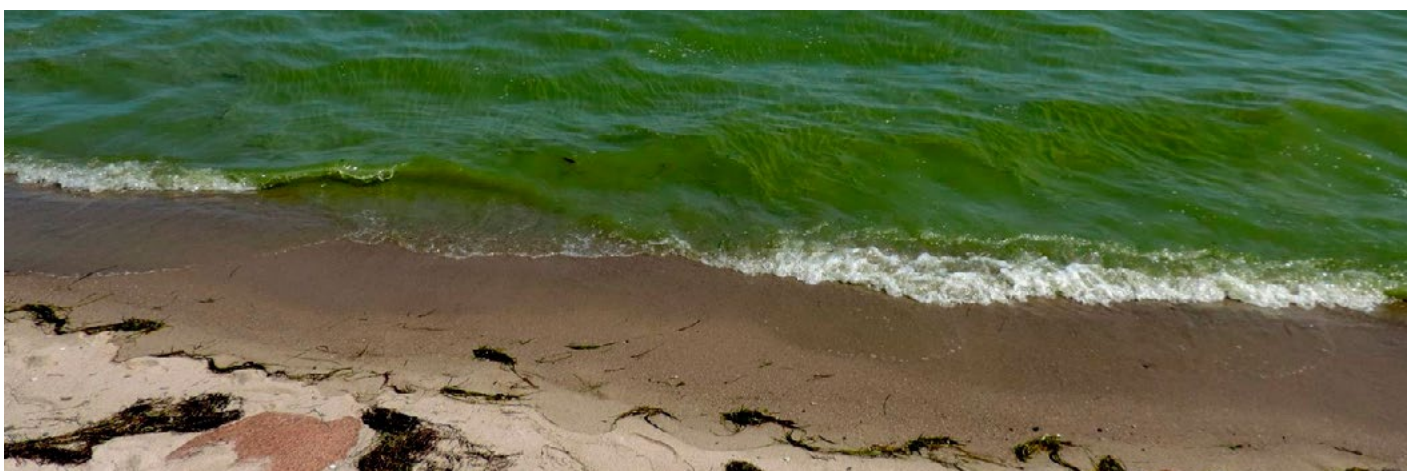
na rzecz Zrównoważonego Rozwoju lub porozumienie paryskie.

Obecna Wspólna Polityka Rolna (WPR) nie pozwala na spełnienie tych wymagań. Dlatego wzywamy do dokonania poprawek w WPR w celu umożliwienia zmian w praktykach rolniczych, uwzględniając:

1. Ukierunkowane założenia programowe jako podstawę polityki rolnej.
2. Spójność z innymi politykami UE, politykami globalnymi oraz poszerzenie struktury zarządzania.

Rolnictwo jest częścią rozwiązania

Trzonem działalności rolniczej jest produkcja żywności, surowców i innych niezbędnych produktów. Ta produkcja w dużej mierze ukształtowała europejską przyrodę i krajobraz wsi. Zrównoważone rolnictwo jest kluczem do produkcji żywności w ramach zdolności produkcyjnych naszej planety, przy jednoczesnym zachowaniu podstawowych usług ekosystemowych z których korzysta, takich jak żyzna gleba, dostęp do

© B. MASELI

czystej wody oraz obecność owadów zapylających. Te usługi ekosystemowe są niezbędne do uzyskania wysokiej jakości żywności i stanowią podstawę rozwoju silnej gospodarki obszarów wiejskich i lokalnych społeczności. Niemniej jednak, rynki zbytu nie zapewniają wystarczająco wysokich zysków ze zrównoważonej produkcji. Godziwe rynki zbytu i łańcuchy dostaw wraz ze zreformowaną polityką rolną są konieczne dla utrzymania bardziej zrównoważonych praktyk rolniczych oraz atrakcyjnej i obiecującej przyszłości dla rolników.

Konieczna jest reforma WPR obejmująca szereg niezbędnych zmian

Reforma WPR jest niezbędna w celu przejścia do modelu zrównoważonego rolnictwa w Europie, w którym UE wspierać będzie zdywersyfikowane gospodarstwa rolne, odporne na zmianę klimatu i wahania rynkowe. Gospodarstwa te będą mogły dostarczać dobrą żywność, chronić kapitał naturalny i usługi ekosystemowe dla przyszłych pokoleń. WPR powinna

nagradzać rolników i przedsiębiorców, którzy chronią zasoby wodne, glebę, różnorodność biologiczną i przyczyniają się do tworzenia trwałego krajobrazu obszarów wiejskich. Jednocześnie polityka rolna powinna gwarantować poszanowanie dobrostanu zwierząt i zapobieganie negatywnym wpływom rolnictwa europejskiego na obszary pozaeuropejskie. Sprawiedliwa, skuteczna i efektywna polityka może zapewnić dostateczne wsparcie dla zrównoważonego rolnictwa i pomóc usunąć negatywne bodźce rynkowe. W tym celu należy wzmocnić wdrożenie zasady „zanieczyszczający płaci” oraz przeznaczyć pieniądze publiczne na zapewnienie dóbr i usług publicznych, jakimi jest życie w zdrowym środowisku i dostęp do zdrowej i wysokiej jakości żywności.

Obecna WPR nie odpowiada na stawiane przed nią wyzwania

Obecna WPR jest wynikiem priorytetów i instrumentów politycznych opracowanych z myślą o spełnieniu

wyzwań ubiegłego wieku. Aktualna polityka rolna wspiera rolnictwo intensywne, wzmożoną presję na przyrodę i nadmierne wykorzystanie zasobów naturalnych, które są podstawą rolnictwa. Wielkoobszarowe industrialne rolnictwo prowadzi do wyniszczania gleb i ubożenia różnorodności biologicznej, jest nieprzyjazne dla klimatu a ponadto jest źródłem wyludniania się wsi i dezintegracji społeczności wiejskich.

Jednocześnie, inne systemy rolne, które dostarczają więcej dóbr i usług publicznych uległy marginalizacji. Obecnie około 80% nakładów wykorzystanych na dopłaty bezpośrednie trafia do 20% rolników w UE⁷. Aktualna polityka rolna nie spełnia wymagań społecznych i środowiskowych. Konieczna jest reforma WPR w celu spełnienia potrzeb rolników i społeczeństwa, ochrony naszej planety i zapewnienia zrównoważonej produkcji żywności w przyszłości.

⁷ https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-funding/beneficiaries/direct-aid/pdf/annex2-2015_en.pdf

© PIXABAY

Postulaty w zakresie zmian w WPR po roku 2020

1. Ukierunkowane założenia programowe jako podstawa polityki rolnej

Ukierunkowane założenia programowe muszą stanowić podstawę zreformowanej WPR. Muszą jasno określać cel każdej dopłaty lub działania politycznego. Wyniki tych działań powinny być mierzalne i wymierne względem określonych punktów odniesienia. Cele tych założeń powinny zawierać cele UE w odniesieniu do środowiska naturalnego, klimatu oraz ekologicznych i społeczno-ekonomicznych potrzeb obszarów wiejskich, jak również brać pod uwagę wpływ produkcji żywności rolnictwa na obszary pozaeuropejskie.

Trzon polityki rolnej powinien zostać przesunięty z obecnie stosowanego dotowania do hektarów lub konkretnych działań np. zakupu kolejnych ciągników i maszyn na uczciwe umowy pomiędzy rolnikami a społeczeństwem. Poprzez staranne przygotowanie założeń programowych na

poziomie krajowym i regionalnym oraz wspólne monitorowane ich wdrażania i wyników można w sposób właściwy dostosować priorytety na poziomie UE do każdego obszaru. W ramach programu, każde gospodarstwo byłoby nim objęte na mocy wieloletniej umowy, przy czym zwiększona została skuteczność produkcji, ułatwiona kontrola, a spójność dopłat w ramach WPR poprawiłaby się. Przygotowanie i wdrażanie programów wymaga zarządzania partycypacyjnego na poziomie lokalnym, z udziałem rolników i innych interesariuszy (lokalne władze, organizacje pozarządowe itp.) w każdej fazie procesu.

Obecny system dopłat bezpośrednich powinien zostać zastąpiony alternatywnym systemem wynagradzającym zapewnienie dóbr i usług publicznych i wspierającym przejście do zrównoważonego rolnictwa. Alternatywny system umożliwiający prowadzenie zrównoważonych praktyk powinien opierać się o proste zasady rolno-środowiskowe, które wspierają i udoskonalają usługi ekosystemowe dla rolnictwa, takie jak utrzymanie

i podnoszenie żyzności gleby, dostępność i retencja wody, ochrona owadów zapylających oraz zastosowanie naturalnych metod i środków do zwalczania szkodników i chorób. Taki system powinien również mieć na celu zminimalizowanie użycia surowców nieodnawialnych oraz przyczyniać się do łagodzenia i dostosowania się do zmian klimatu. Większość rolników powinna mieć dostęp do podstawowych dopłat za zrównoważone praktyki, podczas gdy bardziej ambitne zrównoważone działania powinny być dodatkowo wynagradzane, aby stworzyć prawidłowe bodźce w ramach spójnego programu. Takie zmiany w dopłatach bezpośrednich stanowiłyby zasadniczy przełom w polityce rolnej, ponieważ podstawowa produkcja rolna nie byłaby już jedynym wskaźnikiem sukcesu.

Właściwe ramy polityki rolnej powinny objąć nie tylko dopłaty w celu zachęcenia do prowadzenia określonych praktyk rolnych, ale również wsparcie inwestycji, szkoleń i usług doradczych, które stanowią będą wsparcie w okresie przejścia do rolnictwa zrównoważonego. Polityka powinna

© PEXELS

© FRITZ POLKING / WWF

© JORGE SIERRA / WWF

© PIXABAY

zawierać wsparcie dla rolnictwa w obszarach o wysokiej wartości przyrodniczej i obszarach Natura 2000, w uznaniu dla wniesionych korzyści ekologicznych, społecznych i środowiskowych, takich jak ochrona i odbudowa różnorodności biologicznej lub utrzymanie produkcji żywności i zapewnienie środków do życia mieszkańcom wsi w oddalonych obszarach wiejskich. Konkretnie systemy wsparcia oparte na wynikach będą niezbędne dla rolników zapewniających duże ilości dóbr i usług publicznych, jak na przykład ukierunkowanych na produkcję ekologiczną. Nowy system pozwoliłby odejść od starej wizji produkcji taniej żywności na globalny rynek (taniej, ponieważ nieuwzględniającej różnych kosztów środowiskowych i społecznych, a także łatwo marnowanej na różnych etapach produkcji i dystrybucji), do nowej wizji produkcji żywności wysokiej jakości, z poszanowaniem dobrostanu zwierząt i niepowodującej zanieczyszczenia wód, gleb i powietrza. W rezultacie nowy system prowadziłby do poszanowania żywności, która jest największym dobrem dla człowieka, poszanowania pracy rolnika i dbałości o nasze otoczenie i świat.

2. Spójność z innymi politykami UE, politykami globalnymi oraz poszerzenie struktury zarządzania

WPR musi być spójna z innymi politykami europejskimi. Należy również zwiększyć synergii z funduszami strukturalnymi i funduszami spójności w celu zapewnienia utrzymania obszarów wiejskich. Polityka rolna musi przyczyniać się do pełnego wdrożenia i egzekwowania prawa w zakresie różnorodności biologicznej, zdrowia i środowiska, w tym Dyrektywy Ptasiej, Siedliskowej, Ramowej Dyrektywy Wodnej, Dyrektywy

Azotanowej, Dyrektywy Ramowej w sprawie Strategii Morskiej, Dyrektywy ramowej dotyczącej zrównoważonego stosowania pestycydów oraz Dyrektywy w sprawie krajowych poziomów emisji. To kluczowe prawodawstwo musi zostać lepiej zintegrowane z WPR w celu zapobiegania dotacjom o niepożądanych skutkach. Rolnicy powinni otrzymać potrzebną pomoc i doradztwo, aby w pełni spełnić istniejące wymagania prawne i w wyniku odpowiednich zachęt poczynić następane kroki w kierunku zrównoważonego rolnictwa. Głównym celem WPR winno być dopełnienie międzynarodowych umów zawartych przez UE. Polityka rolna powinna wspomagać osiągnięcie Celów Zrównoważonego Rozwoju, takich jak wdrażanie praktyk rolniczych przyjaznych dla środowiska, zrównoważone zarządzanie i skuteczne użycie surowców naturalnych, ograniczenie zanieczyszczeń i racjonalne zużycie wody, powstrzymanie degradacji gleby i utraty różnorodności biologicznej. Jednym z głównych celów zreformowanej WPR powinno być podjęcie działań na rzecz powstrzymania zmian klimatu, zgodnie z porozumieniem paryskim. Ze względu na powiązania pomiędzy rolnictwem a innymi dziedzinami (przyroda i środowisko, żywność, zdrowie, woda, klimat, spójność regionalna, międzynarodowy handel i rozwój itp.), zarządzanie polityką rolną powinno obejmować szerszą reprezentację interesariuszy, również spoza rolnictwa. WPR powinna zostać przygotowana, uzgodniona, wdrożona i monitorowana razem z właściwymi organami władzy i decydentami. Przede wszystkim, fundusze dostępne w ramach WPR powinny być zarządzane w ścisłym porozumieniu z organami odpowiedzialnymi za ochronę środowiska, które powinny również brać udział w przygotowaniu polityki rolnej. Ponadto, w procesie decyzyjnym WPR należy uwzględnić szerokie i transparentne konsultacje społeczne, nie tylko na poziomie UE, ale także na poziomie krajowym i regionalnym.

© PIXABAY

Nasze zobowiązania

Zdecydowanie wspieramy reformę Wspólnej Polityki Rolnej, wspomagającej tworzenie zrównoważonej produkcji żywności i chroniącej środowisko naturalne oraz zasoby planety.

Nowa WPR powinna służyć rolnikom stosującym zrównoważone praktyki i społecznościom obszarów wiejskich, które odgrywają pierwszoplanową rolę w ochronie europejskiej przyrody.

© PIXABAY

Beskidzkie Stowarzyszenie Produkcji Ekologicznej i Turystyki „Best-Proeko”
Federacja Zielonych Gaja
Fundacja Alter Eko
Fundacja Client Earth Prawnicy dla Ziemi
Fundacja „Dzika Polska”
Fundacja Greenpeace Polska
Fundacja Nasza Ziemia
Fundacja Rolniczej Różnorodności Biologicznej Agrinatura
Fundacja Strefa Zieleni
Fundacja WWF Polska
Fundacja Zielony Instytut
Forum Rolnictwa Ekologicznego im. Mieczysława Górniego
Instytut Globalnej Odpowiedzialności
Instytut na Rzecz Ekorozwoju
Instytut Spraw Obywatelskich
Klub Przyrodników
Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków
Polski Klub Ekologiczny
Pracownia Przyrodnicza
Ruch Suwerenności Żywnościowej Nyleni Polska
Społeczny Instytut Ekologiczny
Stowarzyszenie Kooperatywa Spożywcza „Dobrze”
Towarzystwo dla Natury i Człowieka

© PIXABAY

